

Vienos vaikus auginančios motinos ir tarpgeneracinės paramos modeliai Lietuvoje

DEIMANTĖ KUCONYTĖ-BŪDELIENĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centras

Santrauka. Šiuo straipsniu siekta atskleisti tarpgeneracinės paramos modelius Lietuvoje ir jų svarbą vienišų motinų šeimoms po skyrybų arba partnerystės nutraukimo. Tyrimo rezultatai parodė, kad tarpgeneracinės paramos modeliai yra orientuoti į vaikų priežiūros paslaugas, materialinius resursus, instrumentinę ir emocinę pagalbą. Tarpgeneracinė parama skatina vienišas motinas aktyviau dalyvauti darbo rinkoje ir garantuoti nuolatinę pajamą šeimai. Žemesnio išsilavinimo vienišos motinos sunkiau verčiasi materialiais, jų nepritekliaus sumažina finansinė tėvų parama.

Reikšminiai žodžiai: *vienu motinų su vaikais šeimoms, tarpgeneracinės paramos modeliai, ekonominis pažeidžiamumas.*

Įvadas

ES šalyse vienišos motinos dažniau patiria skurdą, materialinį nepriteklį, darbo intensyvumo sumažėjimą ar bedarbystę lyginant su kitomis socialinėmis grupėmis. Jos susiduria su iššūkiu vienoms materialiai išlaikyti vaikus ir papildomu spaudimu dėl nepakankamo užimtumo darbo rinkoje (Report of European Institute for Gender Equality, 2015). Žvelgiant į Lietuvos rodiklius aiškėja, kad vienišos motinos su vaikais sudaro 23,1 proc. visų namų ūkių su nepilnamečiais vaikais (Stankūnienė et al., 2016). Lietuvos statistikos departamento duomenimis, skurdo rizikos lygis 2015 m. siekė 47,5 proc. vienu vaikus auginančių motinų (Lietuvos statistikos departamentas, 2015) ir tai yra gan aukštas rodiklis lyginant su kitomis ES šalimis (Eurostato duomenys, 2015). Tyrimai rodo, kad vienišos motinos patirdamos materialinį nepriteklį apriboja prekių ir paslaugų vartojimą, patenka į socialinės atskirties grupę (Maslauskaitė, 2014). Subjektyviai vertindamos savo materialinę situaciją po partnerystės nutraukimo atitinkamai nurodė materialinės padėties pablogėjimą 44,6 proc., padėties stabilumą – 42,1 proc. moterų (Maslauskaitė, 2015).

Ekonominių pažeidžiamumą lemia finansinė padėtis ir priklausomybė nuo vyro, taip pat – patriarchalinė sistema, kurią palaiko visuomenėje egzistuojantys kultūriniai stereotipai (Bortolaia Silva, 2003). Be to, dalis tėvų nusišalina nuo vaikų išlaikymo ir dalyvavimo jų gyvenime, o tai dar labiau apsunkina vienišų motinų ekonominę situaciją (Kanopienė, 2002). Užsienio šalių tyrimai rodo, kad dalies vienišų motinų, ypač žemesnio išsilavinimo, gyvenančių kaimo vietovėse, niekur nedarbančių pagrindinis pragyvenimo šaltinis – valstybės parama, kuri yra nepakankama, siekiant patenkinti savo ir vaikų poreikius (Klett-Davies, 2007). Taigi gerovės valstybė, teikdama formalią paramą, nepajėgi visapusiškai aprūpinti vienišų motinų, todėl neformali tarpgeneracinė parama itin reikšminga.

Užsienio šalių tyrimai rodo, kad viena iš priemonių, siekiant sušvelninti neigiamas ekonomines, socialines asmenines skrybų pasekmes vienišoms motinoms, yra tarpgeneracinė parama. Šeimos nariai dažniausiai teikia finansinę, praktinę, informacinę pagalbą, vaikų priežiūros paslaugas, paramą natūra, o draugai, kaimynai suteikia moralinę, emocinę ir informacinę pagalbą, susijusią su vaikais. (Mudry et al., 2010). Lietuvoje vienų vaikų auginančių motinų šeimos dažniau nei kitos nurodė, kad gavo paramą iš kitų namų ūkių (Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos Lietuvoje, 2015).

Paramos tarp kartų klausimai Lietuvoje analizuojami gan aktyviai, tačiau iki šiol netirta, kaip ir kokia tėvų parama teikiama vienišų motinų šeimoms. Aptariant tarpgeneracinių santykių sferą paminėtini M. Gedvilaitės-Kordušienės darbai, kuriuose atskleidžiama tarpgeneracinių santykių istorinė raida, apžvelgiami teoriniai jų analizės aspektai (Gedvilaitė-Kordušienė, 2009). Taip pat tyrinėjami tarpgeneraciniai santykiai ir juos lemiantys veiksniai (Gedvilaitė-Kordušienė, 2011). Remdamasi 2009 m. atlikto Kartų ir lyčių tyrimo duomenimis S. Kraniauskienė atliko tyrimą apie tarpgeneracinę funkcinę paramą Lietuvos šeimose, normatyvinį solidarumą ir visuomenėje įsitvirtinusias kultūrinės nuostatas, kurios atitinka tam tikrą socialinės gerovės režimo tipą. Šie duomenys leido išsamiau įvertinti paramos mainų tarp biologinių tėvų ir vaikų padėtį Lietuvoje (Kraniauskienė, 2013). Taip pat analizuota senelių pagalba prižiūrint anūkus ir su tuo susiję jų gerovės aspektai Lietuvoje (Kraniauskienė, Gedvilaitė-Kordušienė, 2012). Be šių temų, tyrėjai gilinasi į savitarpio paramos turinį, šeimos narių ir kitų asmenų, nesusijusių giminystės ryšiais, vaidmenį savitarpio pagalbos tinklams (Česnuitytė et al., 2014).

Tačiau vienišų motinų tematika Lietuvoje tebėra mažai nagrinėta. Nedidelės apimties tyrime V. Kanopienė atskleidė vienišų motinų padėties Lietuvoje socialinius, ekonominius ir demografinius bruožus (Kanopienė, 2002). A. Maslauskaitė atkreipė dėmesį į vienišų motinų, auginančius nepilnamečius vaikus, naudojamus išteklius ir praktikas, kurie reprezentuoja šios

grupės socialinę atskirtį (Maslauskaitė, 2014). Taip pat buvo nagrinėjama Lietuvos vienišų motinų ekonominė atskirtis, asmeninio gyvenimo kokybė ir įvertintas šio tipo atskirties struktūruojantis poveikis (Maslauskaitė, 2015). Dėmesys skirtas ir vienių motinų su vaikais šeimų socioekonominėms charakteristikoms, kurios aptartos remiantis 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo informacijos pagrindu (Stankūnienė et al., 2016). Iki šiol dar nėra atliktų tyrimų apie motinų, vienių auginančių vaikus, gaunamą paramą iš vyresnės kartos atstovų, todėl pagrindinis šio straipsnio tikslas – atskleisti tarpgeneracinės paramos modelius Lietuvoje ir jų svarbą vienišų motinų šeimoms po skyrybų arba partnerystės nutraukimo. Šiame straipsnyje domimasi vadinamoju paramos srautu „žemyn“, t. y. įvairiapuse pagalba, kurią vienišų motinų šeimos gauna iš savo tėvų.

Tyrimas paremtas kokybine metodologija, atlikta 18 biografinių interviu su išsiskyrusiomis vienišomis motinomis, auginančiomis nepilnamečius vaikus. Tyrimo imtis heterogeniška moterų išsilavinimo, vaikų skaičiaus šeimoje, gyvenamosios vietos požiūriu. Apklaustos moterys gyveno skirtinguose miestuose ir kaimo vietovėse: Vilniuje, Kaune, Prienuose, Birštone, Jurbarko, Kaišiadorių raj. Tyrimas atliktas 2013 m. Interviu trukmė – nuo vienos iki trijų valandų. Visi pokalbiai buvo įrašyti į diktofoną ir transkribuojami. Duomenys apdoroti naudojant MAXQDA programą. Cituojant pokalbius informančių vardai pakeisti.

Straipsnis pradedamas atliktų tyrimų Lietuvoje ir užsienyje apžvalga, jame pristatomi tarpgeneracinės paramos modeliai, orientuoti į vaikų priežiūros paslaugas, pagrindinius paramos teikėjus. Antrojoje straipsnio dalyje aptariami vienišoms vaikus auginančioms motinoms įvairiomis formomis skiriami materialiniai resursai. Trečiojoje dalyje atskleidžiamas instrumentinės ir emocinės paramos pobūdis. Ketvirtojoje dalyje pristatomi empirinio tyrimo rezultatai. Straipsnis baigiamas tyrimo apibendrinimu ir išvadomis.

Tarpgeneracinės paramos modelis: vaikų priežiūros paslaugos

Po skyrybų vienišos motinos dažniau nei vyrai susiduria su įvairiais barjeriais darbo rinkoje dėl visuomenėje įsigalėjusių stereotipų, vis dar egzistuojančiu netolygiu darbo užmokesčiu, tačiau dažniau prisiima didesnę atsakomybę už vaikų priežiūrą, jo poreikių tenkinimą, ugdymą ir kt. nei vyrai (Report of European Institute for Gender Equality, 2015). Dėl šių lyčių lygybės apribojimų vienišoms motinoms būtina įvairiapusė pagalba. ES 40 proc. vienišų motinų su nepilnamečiais vaikais gyvena bendrai viename namų ūkyje su tėvais, viena iš priežasčių – ribotos finansinės galimybės išlaikyti atskirą namų ūkį.

Gyvenimas viename būste suteikia finansinio saugumo jausmą dėl tolygaus finansinių įsipareigojimų pasiskirstymo (Report of European Institute for Gender Equality, 2015), be to, gyvendamos sykiu su tėvais vienišos motinos lengviau išsprendžia ir nemažai su vaikų priežiūra susijusių klausimų.

Senelių vaidmuo, kaip rodo tyrimai, čia itin svarbus, juolab kad daugelyje šalių, taip pat ir Lietuvoje, kultūriniai lūkesčiai sietini su aktyviu senjorų dalyvavimu prižiūrint vaikus (Stankūnienė et al., 2001; Kraniauskienė, 2013). Senelių teikiamos paslaugos padeda vienišoms motinoms išspręsti šeimos ir darbo derinimo problemas. Rytų Europos šalių tyrimai rodo, kad vienišas motina remia jų motinos, ypač buitinėje, kasdienėje veikloje. Tai palengvina vienišų motinų galimybes integruotis į darbo rinką, tęsti studijas, siekti karjeros, suderinti savo, kaip motinos ir darbuotojos, vaidmenis. Jungtinėse Amerikos Valstijose atlikti tyrimai rodo, kad nereguliarus darbo valandos arba nepastovus darbo grafikas, vaikų priežiūros paslaugų viešajame sektoriuje neprieinamumas dėl vienišų motinų finansinių nepriteklių ir susidariusių eilių, ypač ikimokyklinio amžiaus vaikų grupėje, paskatina motinas dėl vaiko priežiūros kreiptis pagalbos į šeimos narius (Nelson, 2005).

Kai kurie tyrėjai senelių paramą suaugusiems vaikams bendrąja prasme skirsto į kasdienę (nuolatinę), vaiko globą savaitgaliais arba atostogų metu ir trumpalaikę epizodinę priežiūrą (retkarčiais). Dažniausiai nurodoma, kad pagalbos prašoma vaikui susirgus, kai nėra galimybės jam lankyti darželio, dėl trumpų vaiko priežiūros atostogų. Taip pat prireikia pagalbos ne tik dėl išskirtinos būtinybės, bet ir siekiant papramogauti arba kitaip praleisti laiką. Vaikų priežiūra gali reikštis ne tik latentine forma, kai siekiama pagelbėti savo suaugusiems vaikams, žvelgiant iš senelių perspektyvos, bet ir norint užmegzti kontaktus su anūkais, artimiau bendrauti (Česnaitytė et al., 2014).

Kiti tyrėjai išskiria šiuos senelių paramos ir santykių tarp senelių ir tėvų aiškinamuosius repertuarus (Sjöberg, Bertilsdotter-Rosqvist, 2017):

1. **„Būti ten, kad ir kas atsitiktų“** (angl. *be there no matter what*). Šis repertuaras būdingas tuo atveju, kai tarp vaikų motinos ir tėvų gyvenamosios vietos geografinis nuotolis nėra didelis. Tai suteikia galimybę dažniau prašyti pagalbos vaikų priežiūros srityje ar paskambinti, kad pagelbėtų. Šiuo atveju seneliai suteikia suaugusiems vaikams pagalbą, kada jos prireikia, nepaisant numatytų veiklų arba darbų. Be to, vaikų mama turi didesnę galią nuspręsti, kada ir kaip seneliai gali teikti pagalbą.
2. **„Atsakomybės“** (angl. *responsibility*) repertuaras remiasi savaime suprantama prielaida, jog vaiko motina yra vienintelė gebanti kontroliuoti motinystės praktikas ir spręsti klausimus, susijusius su vaiko priežiūra. Tai signalizuoja, kad seneliams nėra jokio poreikio ir galimybių

įsiterpti priimant sprendimus, susijusius su vaikais. Seneliai motinas laiko atsakingas, gebančias pasirūpinti savo vaikais. Pažymėtina, kad pagalbą dažniau suteikia senelės, t. y. moterys nei vyrai.

3. **„Slopinimo“** (angl. *inhibition*) repertuaras apibūdina senelių paramą, kuri riboja jaunų motinų natūralų motinystės procesą. Tuo atveju senelės tarsi nesuteikia erdvės ir galimybių patirti motinystės praktikos, nes perima pirminį motinos vaidmenį. Per didelis senelių įsitraukimas į anūkų globą sukuria kontekstą galimiems konfliktams.

Taigi šie trys repertuarai apibūdina skirtingus suaugusių vaikų ir tėvų santykius, paramos teikimo modelius. „Būti ten, kad ir kas atsitiktų“ ir „Atsakomybės“ repertuarai dažniau figūruoja socialinėje realybėje negu „Slopinimo“ (Sjöberg, Bertilsdotter-Rosqvist, 2017). Pirmieji du repertuarai labiau orientuoti į siekį bendradarbiauti, palaikyti dialogą, suteikiant reikalingas paslaugas suaugusiems vaikams ir pripažįstant anūkų tėvus kaip savarankiškus, kompetentingus vaikų auklėjimo srityje, gebančius priimti reikiamus sprendimus. O „Slopinimo“ repertuaras sietinas su senelių nepasitikėjimu vaikaičių motina, abejonėmis dėl jos motiniškų kompetencijų, kai vertinimas paremtas subjektyvia nuomone ir išankstinėmis nuostatomis. Senelių intervencija užgožia motinos galimybes įgyti būtinas motinystės kompetencijas ir savarankiškai priimti sprendimus.

Vaikų priežiūros paslaugomis gaunama neformali parama sutaupto vienišų motinų ekonominius išteklius, skatina jas dirbti ilgesnes darbo valandas, kad užtikrintų ekonominį saugumą ir patenkintų vaikų poreikius, taip pat – išvengtų nedarbingumo vaiko ligos atveju. Tuo pačiu, vienišų motinų vaikai, praleisdami daugiau laiko su seneliais, skatinami dažniau bendrauti su jais (Nelson, 2005). Be to, kaip pabrėžia tyrėjai, anūkų priežiūra vėlyvais gyvenimo tarpsniais sugrįžta didesne suaugusiųjų vaikų tėvams senatvėje teikiama emocija, finansine ir kita parama (Cong, Silverstein, 2011).

Finansinė parama ar dovana?

Tėvai linkę teikti suaugusiems vaikams materialinę ir finansinę paramą. Lietuvoje atlikti šio pobūdžio tyrimai rodo, jog remiama dažniausiai pinigais – 78,2 proc., visapusišku išlaikymu ar daiktais (Kanopienė et al., 2013). Ši parama traktuojama kaip dovana suaugusiems vaikams, ypač siekiant įsigyti nuosavą būstą. Dovanos pinigine išraiška dažniausiai duodamos gimtadienio, Kalėdų ir kt. progomis. Tėvai taip pat teikia ir materialias gėrybes: drabužius, baldus, maisto produktus, kelionės bilietus, kurie susiję su tėvų finansiniais ištekliais (Heath, Calvert, 2013; Kim et al., 2012; Česnuitytė et al., 2014;

Kanopienė et. al., 2013). Ši parama priklauso nuo tėvų ir vaikų socialinių santykių glaudumo (Heath, Calvert, 2013; Kim et al., 2012), tėvų įsipareigojimų ir atsakomybės savo vaikams tęsti finansinę paramą, požiūrio ir įsitikinimo, jog teikti įvairiapusišką pagalbą vaikams – norma, natūrali gyvenimo būdo išraiška (Heath, Calvert, 2013). Lietuvoje tėvai remia savo suaugusius vaikus siekdami užtikrinti jų savarankiškumą, materialinę gerovę, sklandų perėjimą į „suaugusiųjų pasaulį“, nepabloginant socioekonominės padėties. Taip pat sudaro galimybes kurti ir palaikyti ekonominių gerbūvį (Kraniauskienė, 2013). Tėvų nuomone, teikiami materialiniai ištekliai pagerina ir sustiprina socialinius santykius su vaikais (Kim et al., 2012). O tai skatina ir ateityje teikti įvairias paslaugas ir kitus resursus savo vaikams.

Lietuvoje atlikti tyrimai atskleidė, kad tėvų parama yra tarsi investicija, už kurią tikimasi pagalbos sau ateityje (Gedvilaitė-Kordušienė, 2011). Kiti tyrėjai pabrėžia, kad gaunama parama suaugusiems vaikams asocijuojasi su tarpgeneracinių santykių pratęsimu, įsipareigojimu savo tėvams teikti reikalingą pagalbą ateityje (Heath, Calvert, 2013). Taip pat nustatyta, kad tėvai labiau linkę teikti finansinę paramą tuomet, kai dažniau kontaktuoja su savo vaikais, turi daugiau išteklių, t. y. pajamų, grynosios vertės, dirba visas darbo valandas (Kim et al., 2012). Pastebėta, kad tėvams labiau nei motinoms būdinga finansiškai remti savo vaikus, tačiau jie mažiau linkę teikti finansinę paramą, kai suaugusių vaikų pajamos padidėja, o patys turi menkesnius išteklius ar iškyla sveikatos problemų (Kim et al., 2012).

Svarbu pabrėžti, kad finansinę paramą teikia ir kiti šeimos nariai – seneliai (Heath, Calvert, 2013; Kim et al., 2012; Hertz, 2006). Dalis senelių finansiškai remia anūkus be jokio atlygio, nesiekdami, kad lėšas jiems gražintų (Hoff, 2007; Hertz, 2006; Česnuitytė et al., 2014). Teikdami finansinę paramą jie skatina artimiau bendrauti, tikisi, kad vaikaičiai dažniau aplankys arba paskambins.

Tyrimai rodo, jog vienišos motinos gautą finansinę paramą iš senelių naudoja vaiko priežiūros reikmėms, privačioms mokykloms apmokėti, kad vaikai gautų kokybiškas šių institucijų paslaugas. Vienišos motinos, priimdamos paramą, vertina ją kaip dovaną ir pasitikėjimo ženklą. Taigi seneliai vaidina svarbų vaidmenį „dovanos“ forma finansiškai remdami vienišas motinas ir taip užtikrindami joms psichologinį saugumą (Hertz, 2006).

Kita vertus, suaugę vaikai linkę skolintis pinigų iš jiems artimiausių šeimos narių – tėvų, senelių sudėtingesniu laikotarpiu, o vėliau gražinti skolą (Heath, Calvert, 2013). Vienišos motinos skolinasi pinigų iš tėvų, kai nepakanka susimokėti mokesčių ar pragyventi (Nelson, 2005). Lietuvoje dažnai skolinamasi kasdienėse situacijose, kai pritrūksta pinigų ar prašoma vienkartinės paskolos siekiant įsigyti brangesnį daiktą ir kt. (Česnuitytė et al., 2014). Vienišos motinos dažnai gražina materialinius išteklius reikšdamos

dėkingumą, emociniais veiksmais, lojalumu. Pastebėta, kad dalis vienišų motinų linkusios rečiau prašyti pagalbos nei iš tikrųjų reikia – veikiau renkasi savarankiškumo ir autonomijos vertybes, taip pat suvokdamos, kad kiti šeimos nariai turi savų įsipareigojimų (Nelson, 2005).

Apibendrinant tyrimų rezultatus galima teigti, jog vienišoms motinoms finansinę ir materialinę paramą dažniausiai teikia tėvai ir seneliai. Šią paramą ir teikėjai, ir gavėjai dažnai suvokia kaip dovaną, kurios nereikia gražinti. Tokia finansinė arba materialinė pagalba dažniausiai priklauso nuo socialinių santykių glaudumo, tėvų dalyvavimo darbo rinkoje, ekonominių išteklių, požiūrio į finansinės paramos teikimą savo vaikams, tėvų poreikio užtikrinti vaikų socioekonominę gerovę ir savarankiškumą. Dažniausiai vienišos motinos finansinę paramą naudoja siekdamos geriau patenkinti savo ir vaikų poreikius. Dalis tėvų neteikia finansinės paramos dėl pašlijusios sveikatos, mažesnių finansinių išteklių, todėl suaugę vaikai linkę pasiskolinti lėšų ir gražinti.

Emocinė ir instrumentinė paramos

Vienišos motinos susiduria su ribotomis laiko, energijos, laisvalaikio, poilsio galimybėmis, siekdamos patenkinti kasdienius šeimos poreikius. Riboti ištekliai lemia priklausomybę nuo įvairiapusės šeimos narių pagalbos, kai reikia atlikti kasdienes užduotis, įveikti krizines situacijas, patenkinti socialines reikmes, tačiau santykiai palaikomi emocinės veiklos pagrindu (Nelson, 2005). Neformalios pagalbos stygius skatina dažniau kreiptis į valstybės institucijas dėl formalios pagalbos suteikimo (Hoff, 2011), tačiau valstybės paramos priėmimas ir priklausymas nuo jos asocijuojasi su stigma (Klett-Davies, 2007; Sjöberg, Bertilsdotter-Rosqvist, 2017).

Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad tėvai dažniausiai teikia savo suaugusiems vaikams emocinę paramą, ypač 18–24 m. amžiaus, o tai sietina su biografijos pokyčiais, savarankiškumo įtvirtinimo ir nepriklausomybės periodais (Kraniauskienė, 2013). Emocinė parama susijusi su jausmų išraiška, ji suteikiama fiziniu buvimu kartu, išklausanč ar abipusiškai pasipasakojant apie iškilusias problemas, krizines situacijas, naudojant buitines praktikas, pvz., susitinkant prie arbatos puodelio. Taip pat ir nuotoliniu būdu – pasikalbant telefonu, susirašinėjant arba kt. priemonėmis (Česnuitytė et al., 2014). Psichologinis tėvų ir suaugusių vaikų artumas susijęs su suaugusiųjų vaikų dvasine gerove (Poon, Knight, 2013). Emocinė parama padeda vienišoms motinoms įveikti susikaupusią įtampą, stresą ir susikcentruoti į problemų sprendimo būdus.

Greta emocinės pagalbos tarpgeneraciniuose santykiuose svarbi ir instrumentinė parama. Lietuvoje ji sietina su automobilio arba būsto remontu,

pagalba persikraustant (sunkių daiktų pernešimu), statybos darbais, kompiuterių taisymu, žemės ūkio darbais, t. y. visa, kas sietina su „vyriškąja“ sfera. Taip pat paminėtina namų ruoša, medicinos pagalbos suteikimas, pavėžėjimas, daržininkystė ir sodininkystė (Česnuitytė et al., 2014). Šiuo atžvilgiu dalis vienišų motinų nesijaučia pakankamai kompetentingos, kad galėtų atlikti „vyriškus“ darbus, todėl dažniau kreipiasi pagalbos (Nelson, 2005). Buitinėje, kasdienėje veikloje joms padeda vyresni vaikai ir motinos. Tyrimai rodo, kad vienišos mamos įtraukia savo vaikus į kasdienę buitinę rutiną, įpareigodamos atlikti pavienes praktines užduotis. Vaikų prisidėjimas prie buities darbų ugdo jų komandinės veiklos įgūdžius, o atsakomybės pasidalijimas šeimoje padeda palaikyti teigiamą vienišos motinos kultūrinį idealą visuomenėje (Nelson, 2005). Kiti tyrimai rodo, kad dalis senelių (motinų) pagelbsti dukroms (vienišoms motinoms) iš būtinybės, nes kito pasirinkimo nėra. Jų atsakomybė padeda vienišoms mamoms atlikti „super moters“ vaidmenį, kai atrandamas darbo, vaiko priežiūros ir buities derinimo „receptas“. Be to, motinų pagalba vienišoms mamoms suteikia daugiau laisvo laiko susitikti su draugais ir kitoms veikloms, o tai naudinga jų psichologinei sveikatai (Utrata, 2011).

Apibendrinant galima pabrėžti, kad šeimos nariai teikia emocinę ir instrumentinę pagalbą vienišoms motinoms. Emocinė parama sietina su psichologinės pagalbos suteikimu vienišoms mamoms kriziniais momentais. Instrumentinę pagalbą dažniausiai teikia vaikai arba vienišų mamų motinos, pagelbėdami buitinėje veikloje, atlikdami pavienes užduotis, o tėvai dažniau imasi „vyriškų darbų“, susijusių su statybomis ir kt.

Empirinio tyrimo rezultatai

Tarpgeneracinė parama: vaikų priežiūra

Šiame poskyryje aptarsime tarpgeneracinės paramos modelį, orientuotą į vaiko priežiūros paslaugas. Tai vienas iš svarbiausių aspektų, siekiant užtikrinti vienišų motinų šeimų socioekonominę gerovę, įsitvirtinimą darbo rinkoje. Tyrimas taip pat atskleidė, kad vaikų priežiūros paslaugas dažniau teikia vienišų mamų motinos (Utrata, 2015). Tai patvirtina ir mūsų gauti rezultatai.

Vieniša mama Rūta, gyvenanti tėvų namuose ir auginanti vieną vaiką, nurodė, kokias jos vaiko priežiūros paslaugas teikia motina:

/.../ man padeda mama tuom, kad aš galiu kažkur išeiti, kai man reikia vienai. Tai man yra geriau. Aš kai su jais [tėvais] gyvenau, tada aš galiu kažkur išeiti viena, jeigu man reikia. Aš galiu ilgiau padirbti darbe, tada

aš žinau, kad jinai gali pasiimti vaiką iš darželio. Tiesiog tuom jinai man padeda, dėl to, dėl to man yra geriau gyventi dabar pas juos, nes ir tie patys komunaliniai tada dalinami per pusę. Nu tiesiog vat tuom yra lengviau. (Rūta, 32 m.)

Rūta nurodo, kad tuomet, kai ji tarsi neturi kito pasirinkimo, vaiko priežiūros paslaugomis labiausiai pagelbsti jos motina. Šiuo atžvilgiu Rūta, dalyvaudama darbo rinkoje, jaučiasi labiau atsakinga už viešąją sferą ir su tuo susijusiais įsipareigojimais – garantuoti finansinę gerovę savo šeimai. Akivaizdu, kad pagrindinė senelės atsakomybė – parsivesti vaiką iš darželio ir jį prižiūrėti, kai Rūta būna išvykusi. Jos motinos pagalba prižiūrint vaiką sudaro sąlygas siekti savo tikslų, greičiau atlikti įvairias užduotis arba paprasčiausiai – „išeiti, kur man reikia“, be to, sumažina laiko ir energijos sąnaudas vaiko transportavimo atveju. Visa tai padeda geriau suderinti motinos ir darbuotojos vaidmenis ir atlikti įsipareigojimus, skatina dirbti ilgesnes darbo valandas, palengvina įsitvirtinti darbo rinkoje. Vienių motinų dalyvavimas darbo rinkoje garantuoja pastovias pajamas ir ekonominį saugumą, leidžia patenkinti savo ir vaikų poreikius. Senelių atliekama vaikų priežiūra nesukelia motinoms papildomų rūpesčių ieškant auklės arba kitų alternatyvių paslaugų, nesudaro papildomų finansinių išlaidų.

Gyvenimas viename būste kartu su tėvais išpildo „Būti ten, kad ir kas atsitiktų“ ir „Atsakomybės“ tarp senelių ir suaugusių jų vaikų aiškinamuosius repertuarus, kuomet vaikų motina tvirtai žino, kad tėvai suteiks pagalbą, kai tik jos prireiks, ir galės priimti esminius sprendimus, susijusius su vaiko globa (Sjöberg, Bertilsdotter-Rosqvist, 2017). Svarbu pabrėžti, kad Rūta, gyvendama viename būste su tėvais, sutaupo piniginius išteklius, nes sąnaudos dalijamos į lygias dalis. Šis pasidalijimas sumažina išlaidas, leidžia perskirstyti biudžetą ir taupyti lėšas, tuo pačiu sumažina tikimybę patekti į skurdo rizikos grupę, socialinę atskirtį. Taip pat išryškėja, kad gyvenimas su tėvais tarsi savaime yra išgyvenimo strategija, kuri palengvina kasdienius iššūkius, susijusius su vaiko priežiūra, finansiniais ištekliais.

Iš informančių pasakojimų atsiskleidžia, kad vaikų priežiūros paslaugas, tarpusavyje bendradarbiaudami, teikia ne tik tėvai, ypač jų motinos, bet ir senelės. Laima, auginanti vieną vaiką ir gyvenanti kartu su tėvais ir senele, nurodo, kad jos, t. y. motinos ir darbuotojos vaidmenis padeda suderinti kartu gyvenančių šeimos narių teikiamos vaikų priežiūros paslaugos:

Aš dirbu parą laiko, tai jau tai pasako, kad tas vaikas turi pareit iš darželio, su kažkuo miegoti ir kažkas jį turi sekančią dieną nuvežti į darželį. Tai va vienintelis tas mane ir gelbsti, kad gyvenu su tėvais ir su močiute, nes ir tėvai yra dirbantys iki vakaro, tai būna, kad ir močiutė eina į

darželį, paima tą vaiką. Būna, man savaitgalį, kad tenka dirbt, darželio jokio nėra, ir jis visą dieną namuose turėtų būt vienas ir reikėtų kažkaip rūpintis, kur jį padėt. Tai išsprendžia labai daug ką tėvai. (Laima, 27 m.)

Laima nurodo, kaip sprendžiamas vaiko priežiūros ir slankiojo darbo grafiko klausimas. Nepastovus darbo grafikas skatina vaiko motiną dažniau kreiptis pagalbos į šeimos narius. Pagrindiniai vaikų priežiūros paslaugos teikėjai – tėvai ir senelė. Vis dėlto tėvai, kurie dalyvauja darbo rinkoje, ne visada pajėgūs ar turi galimybių prižiūrėti vaikus, todėl juos pavaduoja senelė, ir vaiko priežiūra lieka jos kompetencijai. Pagrindinė atsakomybė – buitinio pobūdžio rūpinimasis vaiku, pasiėmimas iš darželio, kai vaikaitis dar nepakankamai savarankiškas. Vienišos motinos darbo pobūdis atitinkamai lemia šeimos narių pagalbą dėl objektyvių priežasčių – tai strategija, sprendžiant šį klausimą. Be to, Laimos atveju, tai sumažina stresą ir įtampas dėl vaiko priežiūros, ji jaučiasi rami, nes vaikas lieka su artimais žmonėmis, kurie juo tinkamai pasirūpins. Svarbu pabrėžti, kad šeimos narių pagalba netiesiogiai padeda išlaikyti darbo vietą, kuri užtikrina reguliarias pajamas. Institucijos, oficialiai teikiančios vaiko priežiūros paslaugas, nepajėgios pritaikyti prie skirtingų darbo grafikų ir tenkinti individualius poreikius, todėl šeimos narių pagalba – tvirtas ramstis vienišos motinoms, sprendžiant iškilusias problemas.

Apibendrinant darytina išvada, kad šeimos narių (tėvų ir senelių) teikiamos vaikų priežiūros paslaugos atitinka vienišų motinų poreikius, kurių negali atlikti oficialiai vaikų priežiūros paslaugas teikiančios institucijos. Ši pagalba padeda vienišai motinai suderinti šeiminius ir darbinius įsipareigojimus, suteikia galimybę dirbti ilgesnes darbo valandas, prisiderinti prie įvairių darbo grafikų, o tai savo ruožtu leidžia geriau įsitvirtinti darbo rinkoje, išlaikyti pastovią darbo vietą ir užtikrinti savo šeimos materialinę gerovę. Taip pat nesukelia papildomų rūpesčių dėl vaiko priežiūros, auklės paieškų, finansinių išteklių eikvojimo šioms paslaugoms ir kt. Svarbu pabrėžti, kad gyvenimas viename namų ūkyje taupo vienišų motinų laiko ir energijos atsargas, skatina dažniau kreiptis pagalbos į šeimos narius, skirti didesnę laiko dalį savo poreikiams tenkinti ir sutaupyti finansinius išteklius, kuriuos plačiau aptarsime kitame poskyryje.

Ar finansinė parama vienoms vaikus auginančioms motinoms – dovana?

Mūsų atliktas tyrimas taip pat atskleidė, kad kitas tarpgeneracinės paramos modelis gali būti orientuotas į materialių resursų teikimą vienišoms

motinoms. Daugelis užsienio ir Lietuvoje atliktų tyrimų parodė, kaip minėta anksčiau, kad pagalba skiriama ne tik finansiniu pavidalu, bet ir įvairiais daiktais, maisto produktais ir kt. (Mudry et al., 2010; Česnuitytė et al., 2014). Šeimos nariai neretai teikia finansinę pagalbą dovanų forma, dažnai priklausančią nuo tarpusavio santykių (Heath, Calvert, 2013; Kim et al., 2012;). Šiuos duomenis patvirtino ir mūsų atliktas tyrimas.

Rimgailė, auginanti vieną vaiką ir palaikanti glaudžius santykius su šeimos nariais ir artimaisiais, teigė, kad tėvai teikia finansinę paramą dovanomis: „/.../ mano tėvai, kai atvažiuoja Kasparas, tai jau, ar kiti kokie anūkai, tai pinigų, ar koks gimtadienis – pinigų duodavo /.../“ (Rimgailė, 38 m.). Rimgailė nurodė, kad tėvai dažniausiai dovanoja jos vaikui pinigų gimtadienio progomis ir susitikimų metu. Galime teigti, kad tyrimas patvirtino ir kitų šalių duomenis, jog glaudūs socialiniai santykiai, dažnesni susitikimai, bendravimas tarp kartų skatina tėvus remti savo vaikus ir anūkus pinigineis dovanomis. O suaugę vaikai tai interpretuoja kaip tėvų meilės, rūpesčio išraišką, abipusius jausmus.

Vienių motinų seneliai gali būti vieni iš reikšmingiausių finansinės paramos teikėjų, dovanojantys lėšas be jokio atlygio. Elžbieta, dviejų vaikų motina, nurodė, kad partnerystės metu finansiškai labai pagelbėjo jos seneliai: „Šita, nu, mano seneliai padėdavo ten kažkiek tai ten pinigais, ten būdavo tai tą, tai tą, žinai. Ten, jeigu ne seneliai, mes ten nieko nebūtume nusipirkę.“ (Elžbieta, 35 m.). Elžbieta prisipažįsta, kad senelių teikiama finansinė parama leido patenkinti jos šeimos poreikius, įgyvendinti užsibrėžtus tikslus – įsigyti reikalingų daiktų, atsilyginti už paslaugas. Finansinė parama itin reikšminga, dėl to pabrėžiamas senelių vaidmuo: „jeigu ne seneliai, mes ten nieko nebūtume nusipirkę“. Mūsų tyrimas patvirtina kitų tyrimų (Hoff, 2007; Hertz, 2006; Česnuitytė et al., 2014) rezultatus, t. y., kad seneliai finansinę paramą teikia negražintinai. Galime spėti, jog šitaip jie siekia prisidėti prie savo anūkų socioekonominės gerovės. Elžbietos prisipažinimas, kad tik senelių dėka galėjo įsigyti būtinus buitines daiktus, rodo, jog jų vaidmuo ypač svarbus savarankiško gyvenimo pradžioje. Seneliai prisideda prie šeimos materialinio pagrindo užtikrinimo ir namų ūkio įrengimo pagal jų poreikius.

Tėvų teikiami finansiniai resursai dažnai investuojami į nekilnojamąjį turta, kuris dovanojamas vaikams. Dalia, viena auginanti du vaikus, pasakojo, kad jos motina pagelbėjo įsigyti butą: „/.../ Paskui butą nusipirkom, nupirko man mama /.../“ (Dalia, 35 m.). Taigi mūsų tyrime, kaip ir anksčiau aptartuose (Heath, Calvert, 2013; Kim et al., 2012; Česnuitytė et al., 2014), atsiskleidžia, jog vienišas motinas remia jų tėvai, šiuo atveju – motina, finansiškai pagelbėdama įsigyti nuosavą būstą. Tokia parama užtikrina jaunos šeimos savarankiškumą, sukuria prielaidas pradėti kurti savo „lizdą“,

įsitvirtinti visuomenėje. Kita vertus, gali būti, jog vyresnės kartos suteikiama pagalba yra tarsi siekis padėti išlikti panašiam kaip ir tėvų socialinės ekonominės gerovės laiptelyje (Kraniauskienė, 2013).

Interviu metu išryškėjo, kad tėvai remia ne tik finansiškai, bet ir dovanodami įvairius daiktus bei kt. Lina, gyvenanti kaimo vietovėje ir auginanti keturis vaikus, pasakojo, jog tėvai pagelbėjo dovanodami baldus: „Taip, taip, pradėjome atskirai gyventi, pradėjo šiltėti mūsų santykiai, ir ir pradėjo tėvai atvažinėti ir ir ir padėti. Ar baldą kokį, žodžiu, atiduodavo, ar nu tiesiog.“ (Lina, 37 m.). Ji prisipažįsta, kad pradėjus savarankišką gyvenimą santykiai su tėvais gerėjo: „pradėjo šiltėti mūsų santykiai“. Galime teigti, kad tėvų dovanos, šiuo atveju – baldai, buvo tarsi priemonė užmegzti glaudesnius santykius su dukra ir anūkais, dažniau juos aplankyti. Taigi materialinė parama ir emociniai ryšiai persipina. Tėvų dovana pripažįstama kaip geranoriškumo gestas, siekiant pagerinti vienišos motinos gyvenimo sąlygas, padėti įsikurti, sumažinti jos išlaidas. Tėvų dovanojami daiktai tai materialiniai ištekliai, kurie investuojami į dukros gyvenimo kokybės užtikrinimą.

Tačiau ne visi vaikai sulaukia finansinių dovanų iš vyresnės kartos. Kai kurios informantės atskleidė, kad jų santykiai su tėvais grindžiami racionaliais finansiniais susitarimais. Piniginės lėšos šiuo atveju tik skolinamos: „/.../ Tai tėvai, tai ne, jie finansiškai mūsų nerėmė, nei mama, nei tėtis, ir iki šiol nepadeda. Nebent, jeigu reikia, tai pasiskolinu, bet paskui gražinu /.../“ (Elžbieta, 35 m.) Kokios priežastys sąlygoja, kad tėvai neremia vaikų finansiškai? Tikėtina, kad tėvai tai daro dėl blogesnės savo ekonominės padėties, menko užimtumo darbo rinkoje, sveikatos sutrikimų, – tą atskleidė jau atlikti tyrimai (Kim et al., 2012), arba prastų socialinių santykių (Heath, Calvert, 2013; Kim et al., 2012;). Vienišos motinos, atsižvelgdamos į tėvų socioekonominę padėtį, supranta, kad jų tėvai negali teikti materialinės paramos. Nepaisant to, Elžbieta buvo linkusi pasiskolinti lėšų iš tėvų, tik su sąlyga, kad tą pačią sumą gražins: „pasiskolinu, bet paskui gražinu“. Šiuo atveju lėšų pasiskolinimas yra tarsi alternatyva, kai reikia, jų pritrūkus, pavyzdžiui, susimokėti mokesčius arba patenkinti savo ir vaikų poreikius.

Apibendrinant galima teigti, kad tarpgeracinės paramos modelis, orientuotas į finansinę pagalbą vienišų motinų šeimoms, palengvina jų ekonominę padėtį, sumažina nepriteklius. Finansinę paramą dažniausiai teikia artimiausi šeimos nariai: tėvai, seneliai. Ši parama vienišoms motinoms siejama su dovanos sąvoka, ypač tada, kai gaunama iš tėvų ir senelių ne-gražintinai. Pagrindinės finansinės paramos formos: pinigai, nekilnojamas turtas, įvairūs daiktai. Dalis vienišų motinų nurodo, kad tėvai neteikia finansinės paramos, todėl jos ir neprašo, o dažniau linkusios pasiskolinti finansinių išteklių iš šeimos narių ir, susidarius palankioms finansinėms aplinkybėms, skolą gražina.

Emocinė ir instrumentinė pagalba vienoms vaikus auginančioms motinoms

Interviu kategorijose išryškėjo tarpgeneracinės paramos modeliai, orientuoti į emocinę ir instrumentinę paramą vienišoms motinoms. Emocinė parama ypač reikalinga po skyrybų proceso, kuomet dažnai padidėja jautrumas, kyla abejonių, ar priėmė teisingą sprendimą, ir kt. Elžbieta, kuri patyrė fizinį vyro smurtą, nurodo, kad šeimos nariai yra tikrieji emocinės pagalbos teikėjai: „/.../ Palaikė, palaikė, žinok. Ir seneliai, ir tėvai, ir sesuo – visi palaikė. Ir net, ir netgi jo, iš jo pusės tenais. Atvažiuoja taigi va vaikų pusbroliai, vaikų mama – nu, brolienė jo, tai irgi, kažkaip irgi mane palaiko.“ (Elžbieta, 35 m.). Po skyrybų vienišoms motinoms itin svarbu emocinis palaikymas, padedantis įveikti neigiamus pojūčius: liūdesį, nerimą dėl ateities, finansinių perspektyvų ir kt. Elžbieta nurodo pagrindinius emocinės paramos teikėjus: senelius, tėvus, seserį. Taip pat ir buvusio vyro artimuosius. Džiaugiasi, kad sulaukė daugelio artimųjų palaikymo, nes tai yra tarsi variklis, skatinantis kurti savo ir vaikų ateitį, užtikrinti šeimos gerovę. Ir tarsi patvirtinimas, kad priėmė teisingą sprendimą – išsiskirti.

Svarbu pabrėžti, kad vienišos motinos iš savo tėvų sulaukia instrumentinės pagalbos namų ūkyje. Ši pagalba dažnai siejama su „vyriškų“ darbų atlikimu, nes ne visos vienišos motinos pajėgios juos atlikti. Liepa, auginanti du vaikus, nurodė, kad po santuokos sulaukė tėvo pagalbos:

/.../ kai va jau ištekėjau, kai reikėjo, kai atskirai pradėjau gyventi [po neoficialių skyrybų], tai tada ir tėčio pagalbą reikalinga buvo. Tiksliau reikalinga buvo tėčio pagalba, nes jisai buvo stalius, tai jisai man padėjo daug va tokių darbų, kad... Ee, tėtis padėjo, kad ir ir ir duris padaryti, ir langus sudėti, ir ir grindis sudėti. Tai vat, kai aš remontą dariausi, tai čia grynai tėčio, tėčio iniciatyva buvo. Tai va toks bendravimas buvo su tėčiu daugiau /.../. (Liepa, 42 m.)

Liepa teigia, kad po neoficialių skyrybų su vyru naudojosi tėvo pagalba siekdama pagerinti savo gyvenimo sąlygas ir susitvarkyti buitį. Ji pabrėžia tėvo, kaip stalius, specialybės privalumą dėl gebėjimo gaminti įvairius daiktus iš medienos: „Ee, tėtis padėjo, kad ir ir ir duris padaryti, ir langus sudėti, ir ir grindis sudėti“. Remonto, statybos darbai labiau sietini su vyriškąja sfera, juos atliekant reikia specifinių žinių ir kompetencijos, o vieniša motina tuo atžvilgiu nesijautė pakankamai išmananti šią sritį. Be to, minimu atveju vienišos motinos tėvas tarsi „pavadavo“ buvusį partnerį atlikdamas „vyriškus“ darbus ir taip padėdamas sutaupyti jos materialinius resursus, pagerinti gyvenimo lygį. Tėvo suteikta pagalba

skatino labiau bendrauti ir bendradarbiauti tarpusavyje, priimti bendrus sprendimus, siekiant bendro tikslo.

Prie instrumentinės pagalbos taip pat priskiriamas ir gyvenamojo būsto suteikimas, kai priimama kartu gyventi. Rūta, auginanti vieną vaiką, nurodė, kad tėvai pagelbėjo priimdami gyventi į savo būstą:

/.../ Kiek ten? Gal 4 mėnesius, 5 mėnesius bandžiau nuomuotis, bet kiek visa tai kainuoja ir vaiką reikia vežioti visiškai iš kito miesto galo į darželį, paskui atgal važiuot į darbą ir lygiai taip pat vakare, tai tiesiog pamatai, kad nei laiko, nei uždarbis tiek neleidžia sau leisti. Nu tai tiesiog gavosi taip, kad paprasčiau, kad priimtų [tėvai] ir, ir (tyla) aišku, jie negalvojo, kad mes taip ilgai užsibūsime, bet nu, dar vis čia (šypsosi). (Rūta 32 m.)

Rūta įvardijo savo pastangas savarankiškai gyventi atskirame būste teigdama, kad „bandžiau nuomotis“, tačiau jos šeimos pajamų nepakako šiai privilegijai išlaikyti, kadangi išlaidos pasirodė per didelės. Gyvenimas kartu su tėvais tarsi išsprendžia dalį vienišą motiną užklupusių problemų. Mūsų atliktas tyrimas patvirtino ankstesnius tyrimus, įrodančius, kad tėvai suteikia gyvenamąją vietą laikinai ar ilgesniam laikotarpiui (Česnuitytė et al., 2014).

Vilija, gyvenanti tėvų namuose ir auginanti vaiką, nurodė, kad jos motina ir dukra pagelbsti namų ruošoje:

Buitis tai, sakysim, man iš dalies tapo lengvesnė, nes kažkaip... amm... sakysim, visi tie rutininiai darbai, tuo labiau, kad, nu, mama sakydavo, kad aš labai sunkiai tą, visa tą pereinu, tai jinai stengdavosi visą buitį padaryti, kad, nu, man nereikėdavo. Aš, tarkim, kad tiktai žinau – darbas ir ten kiek jau lieka laisvalaikis, nes ten dukra, ir ten jau ši bei tą, jeigu labai reikėdavo, padėti kažką buity. Jinai tiesiog stengdavosi visus tuos darbus padaryt, kad aš, sakau, grįžčiau iš darbo, nu, tiesiog arba su dukra pabendraut, arba, nu, tiesiog jinai žinojo, kad aš išėiti noriu iš tos erdvės... (Vilija, 38 m.)

Vilija teigia, kad po skyrybų buities darbai tapo mažiau varginantys, nes jos motina atlieka šiuos rutininius darbus, kad palengvintų dukros rūpesčius, įsijausdama į jos vidinę būseną. Kitų šeimos narių atliekami buities darbai suteikia Vilijai daugiau laisvo laiko pabendrauti su dukra, palaikyti glaudesnius santykius, taip pat – turiningai praleisti laisvalaikį pagal savo poreikius, atitrūkus nuo kasdienės rutinos, o tai, tikėtina, turi teigiamą poveikį jos savijautai, emocinei būsenai.

Apibendrinant dera pažymėti, kad šeimos narių emocinis palaikymas tarsi suteikia patvirtinimą dėl priimtų sprendimų teisingumo, skatina ryžtą siekti užsibrėžtų tikslų ir pradėti „naują“ gyvenimą. Instrumentinė tėvų

pagalba vienišoms mamoms, būdinga, kai motinos ir vaikai labiau linkę teikti buitinę pagalbą namų ūkyje. Tai praplečia asmeninę erdvę ir laiko limitą vienišoms motinoms, sudaro galimybes patenkinti savo poreikius, skirti daugiau kokybiško laiko savo vaikams. Vienišų motinų tėvų atliekami „vyriški“ darbai palengvina buitines sąlygas, o gyvenimas viename būste su tėvais sutaupo jų finansinius išteklius, išsprendžia dalį ekonominių problemų ir sumažina tikimybę patekti į socialinės atskirties grupę.

Apibendrinimas ir išvados

Pagrindinis šio tyrimo tikslas – atskleisti tarpgeneracinės paramos modelius Lietuvoje ir jų svarbą vienišų motinų šeimoms po skyrybų ar partnerystės nutraukimo. Pristatyta analizė paremta kokybinio tyrimo medžiaga – 18 biografinių interviu su išsiskyrusiomis motinomis, kurios vienas augina vaikus.

Tyrimas parodė, kad tarpgeneracinės paramos, kurią vienišos motinos gauna iš savo tėvų, modeliai yra orientuoti į vaikų priežiūros paslaugas, materialinius išteklius, instrumentinę ir emocinę pagalbą. Suteiktos vaikų priežiūros paslaugos padeda vienišoms motinoms suderinti privačios ir viešosios sferų įsipareigojimus. Materialiniai ištekliai sietini su įvairia pagalba – finansine ir daiktų forma. Instrumentinė pagalba skirstoma į paramą buitinėje veikloje ir „vyriškąją“ sferą. Emocinė parama vienišoms motinoms sumažina kasdienes įtampas sprendžiant iškilusias problemas. Paramos srautas buvo analizuojamas iš tėvų kartos – vaikų kartai. Kiekvieną iš šių tarpgeneracinės paramos modelių aptarsime išsamiau.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vienas iš tarpgeneracinės paramos modelių, veikiantis tarp tėvų ir vienu vaikų auginančių jų dukrų, yra orientuotas į vaikų priežiūros paslaugas. Užsienyje ir Lietuvoje atlikti tyrimai parodė, kad paramą vaikų priežiūros paslaugomis dirbančioms vienišoms mamoms teikia jų motinos arba senelės, ypač jei gyvena tame pačiame būste (Utrata, 2015; Utrata, 2011; Nelson, 2005; Hoff, 2007; Sjöberg, Bertilsdotter-Rosqvist, 2017; Kraniauskienė, 2013; Česnūtytė et al., 2014). Šiuos rezultatus, kuomet vienišoms mamoms vaikų priežiūros paslaugas Lietuvoje dažniausiai teikia jų motinos, patvirtino ir mūsų atliktas tyrimas. Tai sietina su Lietuvos visuomenei būdingais tradiciniais lyčių vaidmenimis, kai vaikų priežiūra priskiriama moterų kompetencijai. Lengvai sprendžiami vaikų priežiūros klausimai skatina vienišas motinas aktyviau dalyvauti darbo rinkoje ir siekti karjeros, užtikrinti nuolatines pajamas šeimai, praplečia socialinio tinklo ribas, sudaro galimybes realizuoti save ne tik privačioje, bet ir viešojoje sferoje. Taip pat netrukdo siekti užsibrėžtų tikslų, praleisti laisvalaikį pagal savo poreikius ir galimybes. Kita vertus, gaunama šio pobūdžio

parama tenkina vaikų priežiūros poreikius, kurių nepajėgios atlikti oficialiai vaikų priežiūros paslaugas teikiančios institucijos, ypač kai motinos dirba nereguliariu darbo valandų grafiku arba pamaininį darbą.

Kitas tarpgeneracinės paramos modelis orientuotas į šeimos narių materialinius išteklius, skiriamus vienišoms motinoms. Ankstesni tyrimai parodė, kad tėvai ir seneliai suaugusius vaikus remia dovanomis finansine išraiška (Hoff, 2007; Hertz, 2006; Česnuitytė et al., 2014). Finansinė parama dažnai teikiama pinigų forma, įvairiais daiktais, nupirktu būstu (Heath, Calvert, 2013; Kim et al., 2012; Česnuitytė et al., 2014; Kanopienė et al., 2013). Vienišoms motinoms, kurios yra žemesnio išsilavinimo, sunkiau verčiasi materialiais, tėvų ir senelių finansinė parama padeda sumažinti nepriekius ir užsitikrinti geresnį gyvenimą (Report of European Institute for Gender Equality, 2015). Dalis tėvų ir senelių neteikia finansinės paramos, todėl suaugę vaikai skolinasi iš jų lėšas, o vėliau grąžina (Heath, Calvert, 2013; Nelson, 2005; Česnuitytė et al., 2014). Tuos rezultatus patvirtino ir mūsų atliktas tyrimas. Galima teigti, kad šis tarpgeneracinės paramos modelis kompensuoja valstybės paramos finansinį nepakankamumą.

Trečiasis modelis apibrėžia instrumentinę pagalbą namų ūkyje, gerinant buitines sąlygas, padedant nuveikti kasdienes darbus. Užsienyje ir Lietuvoje atlikti tyrimai parodė, kad vienišoms mamoms pagalbą buitinėje veikloje dažniausiai teikia jų motinos (Utrata, 2015; Utrata, 2011) ir jų vaikai (Nelson, 2005). Taip pat tyrimai rodo, kad instrumentinė pagalba teikiama atliekant „vyriškus“ darbus, pavyzdžiui, statybų, remonto darbus ir kt. (Česnuitytė et al., 2014). Mūsų atliktas tyrimas patvirtino tuos rezultatus. Ši pagalba teikiama, kai vienišos motinos dėl užimtumo darbe, ribotų laiko ir energijos išteklių nepajėgios atlikti. Taip pat, turint galvoje instrumentinę pagalbą „vyriškose“ sferose, jos nesijaučia pakankamai kompetentingos ir savarankiškos, gebančios tai atlikti (Nelson, 2005). Svarbu pabrėžti, kad šeimos narių teikiama instrumentinė pagalba iš dalies kompensuoja partnerio nebuvimą, suteikia galimybę turėti daugiau laisvo laiko, sumažina įtampas dėl kasdinių rūpesčių.

Ketvirtasis modelis sutelktas į emocinę paramą, kuri sumažina skrybių sukeltas psichologines įtampas, kasdienį stresą. Emocinę pagalbą dažniausiai teikia šeimos nariai arba tėvai (Kraniauskienė, 2013; Česnuitytė et al., 2014). Mūsų atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad emocinę paramą teikia ir kiti šeimos nariai, t. y. seneliai, sesuo bei buvusio partnerio artimieji. Šio pobūdžio parama padeda įveikti neigiamas emocijas, žvelgti į ateities perspektyvas ir siekti užsibrėžtų tikslų, ypač kai jie susiję su šeimos socioekonominė gerove. Šeimos narių emocinis palaikymas reiškia, kad moteris išsiskirdama priėmė teisingus sprendimus, nors ir susiduria su kitais iššūkiais, susijusiais su vienišos motinos statusu.

Literatūra

- Bortolaia Silva, E. 2003. *Good Enough Mothering? Feminist Perspective on Lone Mothering*. London: Routledge.
- Cong, Z., Silverstain, M. 2012. "Caring for Grandchildren and Intergenerational Support in Rural China: a Gendered Extended Family Perspective." *Ageing and Society* 32 (3): 425–450.
- Česnuitė, V., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. 2014. *Lietuvos šeima: socialinių sątyų perspektyva*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
- Eurostato duomenys. Prieiga internete: http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/ilc_li23 [žiūrėta 2017-04-13].
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2011. "Motives of Intergeneration Support in Lithuania." *Kultūra ir visuomenė* 2 (1): 79–94.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2011. *Tarpgeneraciniai santykiai ir juos lemiantys veiksniai*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2009. „Trys tarpgeneracinių santykių koncepcijos ir jų kritiniai atgarsiai“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1 (24): 145–158.
- Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos. 2015. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
- Heath, S., Calvert, E. 2013. "Gifts, Loans and Intergenerational Support for Young Adults." *Sociology* 47 (6): 1120–1135.
- Hertz, R. 2006. *Single by Chance, Mothers by Choice*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoff, A. 2007. "Patterns of Intergenerational Support in Grandparent-grandchild and Parent-child Relationships in Germany." *Ageing and Society* 27 (5): 643–665.
- Hoff, A. 2001. *Informal vs Formal Support Mobilisation By Lone Mothers In Germany And The United Kingdom*. Ann Arbor, MI: ProQuest LLC.
- Kanopienė, V. 2002. „Vieniųjų motinų padėtis Lietuvoje. Socialiniai, ekonominiai ir demografiniai aspektai“. *Socialinis darbas* 2 (2): 6–14.
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S., Česnuitė, V. 2013. Šeima ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva=*Family and social networks: intergenerational perspective*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
- Kim, J., Choi, S., Chatterjee, S., Kim, H. 2012. "The Motivation for Intergenerational Time and Financial Transfers." *Family and Consumer Sciences Research Journal* 40 (4): 373–397.
- Klett-Davies, M. 2007. *Going it Alone? Lone Motherhood in Late Modernity*. London: Routledge.
- Kraniauskienė, S. 2013. „Normatyvinis ir funkcinis kartų solidarumas Lietuvoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(32): 89–121.
- Kraniauskienė, S., Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2012. „Kartų solidarumas Lietuvoje: anūkų priežiūros įtaka senelių gerovei“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (31): 239–264.

- Lietuvos statistikos departamento duomenys. Prieiga internete: <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniurodikliuanalize?portletFormName=visualization&hash=9582d5f4-1185-4243-a07c-46136a85c762> [žiūrėta 2017 04 06].
- Maslauskaitė, A. 2014. „Vienišos motinos, vartojimas ir socialinė atskirtis“. *Kultūra ir visuomenė* 5 (2): 13–36.
- Maslauskaitė, A. 2015. „Vienišos motinos, materialinė deprivacija ir gyvenimo kokybė“. In *Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas*, sud. Artūras Tereškinas ir Jurga Bučaitė-Vilkė, 73–120. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Versus aureus.
- Mudry, T. Kushner, K. E., Neufeld, A. 2010. “Employed Mothers’ Worker Ideology and Social Support Network Composition.” *Qualitative Health Research* 20 (7): 905–921.
- Nelson, M. K. 2005. *The Social Economy of Single Motherhood: Raising Children in Rural America*. London: Routledge.
- Poon, C. Y. M., Knight, B. G. 2013. “Parental Emotional Support during Emerging Adulthood and Baby Boomers’ Well-being in Midlife.” *International Journal of Behavioral Development* 37 (6): 498–504.
- Poverty, Gender and Intersecting Inequalities in the EU. Review of the Implementation of Area A: Women and Poverty of the Beijing Platform for Action. Report*. 2015. European Institute for Gender Equality.
- Sjöberg, M., Bertilsdotter-Rosqvist, H. 2017. “Who is the Mother? Exploring the Meaning of Grandparental Support in Young Swedish Mothers’ Narratives.” *Feminism and Psychology* 27 (3): 318–335.
- Stankūnienė, V., Baublytė, M., Maslauskaitė, A. 2016. „Vienų motinų su vaikais šeimos Lietuvoje: demografinės ir socioekonominės charakteristikos“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (38): 64–85.
- Stankūnienė, V., Eidukienė, V., Gruževskis, B., Jančaitytė, R., Mikalauskaitė, A., Paluckienė, J. 2001. *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Utrata, J. 2015. *Women without Men. Single Mothers and Family Change in the New Russia*: Ithaca: Cornell University Press.
- Utrata, J. 2011. “Youth Privilege. Doing Age and Gender in Russia’s Single-Mother Families.” *Gender and Society* 25 (5): 616–641.

DEIMANTĖ KUCONYTĖ-BŪDELIENĖ

Single-mother Families and Models of Intergenerational Support in Lithuania

Summary

The purpose of this paper is to analyze intergenerational support models in Lithuania that significantly affect single mother families after divorce or separation. The research results demonstrate that intergenerational support models are oriented to childcare, provision of the material resources, instrumental and emotional support. Intergenerational support in childcare encourages single mothers participate more actively in the labor market and secure the regular income for their families. Parents' financial support of single mothers who are lower educated, live in the poor material conditions and receive social benefits helps them reduce their material deprivation and improve their living conditions.

Key words: single mother families, intergenerational support models, economic vulnerability.